

دانشگاه باقرالعلوم

دانشگاه باقرالعلوم «علیه السلام»
دانشکده: تاریخ، تمدن و مطالعات سیاسی
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته: علوم سیاسی

عنوان:

راهبردها و راهکارهای مواجهه دولت اسلامی با شورش سیاسی در عصر حاضر

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر احمد رهدار

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر نجف لک زایی

نگارش:

محمد شهریاری شاد

۱۳۹۹

این پایان نامه را در کمال افتخار و امتنان تقدیم
می‌نمایم

به روح پدرم عزیزم و وجود با ارزش مادر عزیزم به
خاطر همه‌ی

تلاش‌های محبت آمیزی که در دوران مختلف زندگی‌ام
انجام

داده‌اند و با مهربانی، چگونه زیستن را به من
آموخته‌اند.

به برادر و خواهر عزیزم که در تمام طول تحصیل
همراه و همگام من بودند.

به استادان فرزانه و فرهیخته‌ای که در راه کسب علم
و معرفت مرا یاری نمودند.

تقدیر و تشکر

بسی شایسته است

از استادان فرهیخته و فرزانه

جناب آقای دکتر رهدار که راهنمایی این
پایان نامه را به عهده داشته‌اند

و جناب آقای دکتر لک زایی استاد مشاور این پایان‌نامه
تقدیر
و تشکر نمایم.

و همچنین سپاس و تشکر خالصانه خدمت همه

کسانی که به نوعی مرا در به انجام رساندن این مهم

یاری نموده‌اند.

چکیده

بحث بغی و شورش یکی از مباحثی است که حکومت اسلامی درگی‌ر آن است و فقهای شیعه آن را «خروج بر امام عادل» یا «قیام برای براندازی حکومت مشروع» معنا کرده‌اند. قصد براندازی حکومت یا حاکم مشروع یکی از مهم‌ترین ارکان شورش و بغی است و در مورد برخورد با باغیان و شورشیان مباحثی مطرح شده است. دولت‌های زی‌ادی بعد از وفات پیامبر تشکیلی شده‌اند ولی روش برخورد هر کدام با شورشیان متفاوت بوده است که بهترین حکومت بعد از وفات پیامبر به دست امام علی (ع) تشکیلی شد و الگوی کشورهای اسلامی و بالخصوص ایران در برخورد با باغیان و شورشیان نمونه الگوی امام علی (ع) بوده است. از همین روی، در فقه اسلامی ضوابط و احکام خاصی برای نوع اعتراض، محدوده اعتراض و شرایط اعتراض شهروندان بیان شده است. در عصر حاضر، به دلیل وجود سازمان‌های ناظر بین‌المللی «که عمدتاً با مبانی و برنامه‌های اسلامی زاویه دارند» نحوه مواجهه دولت اسلامی با باغیان از ویژگی‌ها و مختصات خاصی برخوردار است که در گذشته سابقه نداشته است. در این تحقیق پس از ذکر موانعی (داخلی- خارجی) که برای احکام شورشیان ذکر شده است در نهایت به ذکر راهبردها و راهکارهای عملی در مواجهه با این‌گونه اتفاقات، به بحث گذاشته شده است. در این تحقیق چینی‌نتیجه گرفته می‌شود که راهبردها و راهکارهای کارسازی وجود دارد تا جلوی حرکات شورشیان و باغیان را بگیری و حکومت اسلامی را وجود این‌گونه افراد محفوظ بدارد.

کلمات کلیدی: شورش، بغی، دولت اسلامی، ایران، راهبرد و راهکار.

فهرست مطالب

چکیده	۵
فصل اول:	۱
مفاهیم و کلیات	۱
۱. گفتار اول: کلیات	۲
۱-۱ بیان مسئله	۲
۲-۱ سؤال اصلی تحقیق	۲
۳-۱ سؤال‌های فرعی	۲
۴-۱ اهمیت مسئله و ضرورت تحقیق	۳
۵-۱ پیشینه تحقیق	۳
۶-۱ نوآوری تحقیق	۴
۷-۱ اهداف تحقیق	۴
۸-۱ فرضیه‌های تحقیق	۴
۹-۱ سازمان‌دهی تحقیق	۴
۲. گفتار دوم: چارچوب مفهومی / نظری	۶
۱-۲-۱ شورش (sur-es)	۶
۲-۲-۱ بغی	۶
۱-۲-۲ بغی در لغت	۶
۲-۲-۲ تعریف اصطلاحی بغی	۷
۳-۲-۲ تعریف بغی و باغی در فقه اهل سنت	۸
۱-۳-۲-۲ تعریف بغی در مذهب مالکیه	۸
۲-۳-۲-۲ تعریف بغی در مذهب شافعی	۸
۳-۳-۲-۲ تعریف بغی در مذهب حنفی	۹
۴-۳-۲-۲ تعریف بغی در مذهب حنابله	۹
۳-۲-۳ محاربه	۱۰
۱-۳-۲ تفاوت بغی با محاربه	۱۱
۴-۲ انقلاب	۱۲
۵-۲ جایگاه‌شناسی شورش و بغی در فقه نظام سیاسی اسلام	۱۲
فصل دوم:	۱۵
تجربه تاریخی شورش و بغی و مواجهه با آن در دولت‌های اسلامی	۱۵

۱۶	گفتار اول: دولت معصومین	۱
۱۶	دولت نبوی	۱-۱
۱۶	شورش های زمان پیامبر	۱-۱-۱
۱۹	دولت علوی	۲-۱
۱۹	جنگ جمل	۱-۲-۱
۱۹	جنگ صفین	۲-۲-۱
۲۰	جنگ نهروان	۳-۲-۱
۲۰	شورش ها و دست اندازی ها	۴-۲-۱
۲۲	در سیره‌ی امام علی مبنی بر مبارزه علی به بغات چند نکته قابل توجه است:	۵-۲-۱
۲۳	سیاست داخلی اسلام در مبارزه با اهل بغی	۶-۲-۱
۲۵	دولت حسنی	۳-۱
۲۵	خلافت امام حسن (ع)	۱-۳-۱
۲۶	اصحاب امام حسن (ع)	۲-۳-۱
۲۸	دلایل صلح امام حسن (ع)	۳-۳-۱
۳۲	گفتار دوم: دولت های اسلامی غیر معصوم	۲
۳۲	دولت های سنی	۱-۲
۳۵	امویان	۱-۱-۲
۳۶	۱-۱-۱-۲ علل انقراض حکومت بنی امیه	
۳۶	۲-۱-۱-۲ اقدامات منفی حکومت	
۴۱	عباسیان	۲-۱-۲
۴۲	عصر اول خلافت عباسی	۱-۲-۱-۲
۴۳	عصر دوم خلافت عباسی	۲-۲-۱-۲
۴۳	عصر سوم خلافت عباسی	۳-۲-۱-۲
۴۴	عصر چهارم عباسی	۴-۲-۱-۲
۴۴	عباسیان و ائمه اطهار (علیهم السلام)	۵-۲-۱-۲
۴۵	سقوط خلافت عباسی	۶-۲-۱-۲
۴۵	عوامل سقوط خلافت عباسی	۷-۲-۱-۲
۴۷	دولت های شیعی	۲-۲
۴۷	آل بویه	۱-۲-۲
۴۷	تسلط آل بویه شیعی مذهب بر خلفای عباسی	۱-۱-۲-۲
۵۰	عضدالدوله و پیوند خلافت و پادشاهی	۲-۱-۲-۲

۵۱	تلاش خلفای عباسی در بازیابی اقتدار معنوی و دنیوی	۳-۱-۲-۲
۵۵	سربداران	۲-۲-۲
۵۵	هجوم مغولان	۱-۲-۲-۲
۵۶	حکومت مغولان	۲-۲-۲-۲
۵۷	حکومت ایلمخانیان	۳-۲-۲-۲
۵۸	قیام سربداران	۴-۲-۲-۲
۶۱	مغولان و سربداران	۵-۲-۲-۲
۶۳	شکست حکومت سربداران	۶-۲-۲-۲
۶۴	1-2-2-6-2 مسائل ساختاری حکومت	
۶۵	درگیری‌های نظامی با سلسله‌های مجاور	۲-۶-۲-۲-۲
۶۶	صفوی‌ها	۳-۲-۲
۶۶	مقدمه‌ای بر جریان تشیع تا قبل از سقوط بغداد	۱-۳-۲-۲
۶۷	حمله مغول به کشورهای جهان اسلام	۲-۳-۲-۲
۶۸	سقوط خلافت عباسی سنی مذهب	۳-۳-۲-۲
۶۸	تسامح و تساهل دینی ایلمخانان مغول	۴-۳-۲-۲
۶۹	حضور سه قدرت سنی مذهب در همسایگی ایران	۵-۳-۲-۲
۶۹	حکومت قراقویونلوها شیعی مذهب در محدوده شمال غربی ایران	۶-۳-۲-۲
۷۰	تنازعات و رقابت‌های مذهبی شافعی حنفی	۷-۳-۲-۲
۷۰	تأسیس دولت صفوی‌ها	۸-۳-۲-۲
۷۲	انقلاب اسلامی	۴-۲-۲
۷۲	حکم بغی و شورش در انقلاب اسلامی	۱-۴-۲-۲
۷۵	مبانی جرم انگاری	۲-۴-۲-۲
۷۶	حفظ نظام اسلامی	۱-۲-۴-۲-۲
۷۷	حفظ نظم و امنیت	۲-۲-۴-۲-۲
۸۰	تشخیص جرائم سیاسی از جرائم عمومی	۳-۲-۴-۲-۲
۸۰	1-2-2-4-3-1 شرایط حاکم در زمان وقوع جرم	
۸۰	2-2-4-3-2 نظریه نفسانی یا ذهنی	
۸۰	3-2-4-3-3 نظریه عینی	
۸۳	نتیجه‌گیری	
۸۴	فصل سوم:	

موانع اجرای حکم فقهی شورش و بغی در عصر حاضر ----- ۸۴

۱. ----- گفتار اول: موانع داخلی ۸۵

۱-۱- موانع دائمی عام اجرای احکام کیفری ----- ۸۹

۱-۱-۱ فوت محکوم‌علیه ۸۹

۱-۱-۲ گذشت شاکی خصوصی در جرائم قابل گذشت ۹۰

۱-۱-۳ عفو ۹۱

۱-۱-۴ نسخ مجازات قانونی ۹۳

۱-۱-۵ مرور زمان ۹۴

۲-۱ موانع دائمی خاص اجرای احکام کیفری ----- ۹۴

۳-۱ موانع مشروط و تبدیلی اجرای احکام کیفری ----- ۹۵

۱-۳-۱ موانع مشروط اجرای احکام کیفری ۹۵

۲-۳-۱ آزادی مشروط ۹۵

۳-۳-۱ تعلیق مجازات ۹۶

۴-۱ موانع تبدیلی اجرای احکام کیفری ----- ۹۷

۱-۴-۱ عجز محکوم‌علیه از پرداخت جزای نقدی ۹۷

۲-۴-۱ ترک محل اقامت اجباری یا بازگشت به نقطه ممنوع الاقامت ۹۸

۵-۱ موانع تأخیری عام اجرای احکام کیفری ----- ۹۹

۱-۵-۱ موانع تأخیری عام پیش‌بینی شده در قانون ۹۹

۲-۵-۱ موانع تأخیری عام مسکوت در قانون ۹۹

۶-۱ موانع تأخیری خاص در اجرای احکام کیفری ----- ۱۰۰

۲. ----- گفتار دوم: موانع خارجی ۱۰۱

۱-۲- برخوردهای ای‌دئولوژیکی ----- ۱۰۱

۱-۱-۲ حمایت مؤثر آمریکایی‌ها از عراق در روند جنگ تحمیلی ۱۰۲

۲-۱-۲ مقابله آمریکایی‌ها با نقش منطقه‌ای ایران ۱۰۲

۳-۱-۲ اتهام‌گرایی آمریکایی‌ها علیه الگوهای رفتاری ایران ۱۰۳

۱-۳-۱-۲ متهم‌سازی ایران به حمایت از تروریسم بین‌المللی ----- ۱۰۳

۲-۳-۱-۲ متهم‌سازی ایران به تولید سلاح‌های کشتار جمعی ----- ۱۰۳

۳-۳-۱-۲ متهم‌سازی ایران به ایجاد بی‌ثباتی منطقه‌ای در خاورمیانه ----- ۱۰۴

۴-۳-۱-۲ متهم‌سازی ایران به نقض حقوق بشر ----- ۱۰۴

۵-۳-۱-۲ حداکثر سازی عملیات روانی برای مشروعیت زدایی ساختار سیاسی ایران ----- ۱۰۴

۲-۲ فشارهای بین‌المللی و رسانه‌های خارجی ----- ۱۰۵

- ۳-۲- موانع اجرایی اجرای احکام کیفری ----- ۱۰۹
- نتیجه گیری ----- ۱۱۰
- فصل چهارم: ----- ۱۱۱
- راهبردهای مواجهه دولت اسلامی با مشکل بغی ----- ۱۱۱
۱. ----- گفتار اول: تألیف قلوب ۱۱۲
- ۱-۱- مفهوم تألیف قلوب ----- ۱۱۲
- ۲-۱- تألیف قلوب از نگاه قرآن ----- ۱۱۳
- ۳-۱- تألیف قلوب از نظر فقیهان ----- ۱۱۷
- ۴-۱- احکام فقهی تألیف قلوب در عصر حاضر ----- ۱۱۸
- ۱-۴-۱- فقط کفار..... ----- ۱۱۸
- ۲-۴-۱- منافقین..... ----- ۱۱۹
- ۳-۴-۱- مسلمین ضعیف الایمان..... ----- ۱۲۰
- ۴-۴-۱- کفار، منافقین و مسلمین..... ----- ۱۲۰
۲. ----- گفتار دوم: تقویت زمینه‌های تعاون امت با حاکم اسلامی ۱۲۱
- ۱-۲- تعاون در قرآن کریم ----- ۱۲۱
- ۲-۲- جهاد و قتال ----- ۱۲۳
- ۳-۲- هدف از تعاون ----- ۱۲۴
- ۴-۲- انگیزه نهایی مؤمنین در تعاون ----- ۱۲۵
- ۵-۲- تعهد ----- ۱۲۶
۳. ----- گفتار سوم: تولد فقه امنیت ۱۲۹
- ۱-۳- مفهوم امنیت ----- ۱۲۹
- ۲-۳- دولت و امنیت ----- ۱۳۰
- ۳-۳- عدالت و امنیت ----- ۱۳۱
- ۴-۳- امنیت ۱۳۴ ----- ۱۳۴
- فصل پنجم: ----- ۱۳۸
- راه کارهای مواجهه دولت اسلامی با مشکل بغی ----- ۱۳۸
۱. ----- گفتار اول: تدوین قانون فقهی اقدام برای تحقق تألیف قلوب ۱۳۹
- ۱-۱- ابزار و منابع تألیف قلوب ----- ۱۴۰
- ۱-۱-۱- ابزار مادی و اقتصادی..... ----- ۱۴۰
- ۲-۱-۱- ابزار و منابع معنوی..... ----- ۱۴۰

- ۱۴۱-----۱-۲-۱-۱-----مکاتبه
- ۱۴۱-----۲-۲-۱-۱-----مذاکره
- ۱۴۲-----۳-۲-۱-۱-----امان
- ۱۴۲-----۴-۲-۱-۱-----عفو و بخشش
- ۱۴۲-----۵-۲-۱-۱-----ترغیب
- ۱۴۳-----۶-۲-۱-۱-----گسترش روابط
- ۱۴۳-----۷-۲-۱-۱-----تظاهر
- ۱۴۴-----۸-۲-۱-۱-----جلوگیری از بروز تشنج
- ۱۴۴-----۹-۲-۱-۱-----استفاده سیاسی مطلوب از شرایط تحمیلی
- ۱۴۵-----۱۰-۲-۱-۱-----میانجی‌گری

۳-۱-۱- قاعده تألیف قلوب در حکومت اسلامی و مصادیق تألیف قلوب

در عصر حاضر ۱۴۵

- ۱۴۵ 1-1-3-1- اقلیت‌های دینی و مذهبی
- ۱۴۶ 1-1-3-2- قومیت‌ها
- ۱۴۶ 1-1-3-3- احزاب، گروه‌ها و شخصیت‌های سیاسی
- ۱۴۶ 1-1-3-4- نخبگان علمی، فرهنگی، اقتصادی و صنعتی
- ۱۴۷ ۱-۳-۱-۱- عامه مردم
- ۱۴۸ ۱-۴-۱-۱- سیاست ایران در زمینه‌ی تألیف قلوب
- ۱۵۳ ۲.-----گفتار دوم: زمینه‌سازی برای امکان مقابله مردمی با باغیان
- ۱۵۳-----۱-۲- مهم‌ترین اقدامات در مواجهه با بحران‌ها و شورش‌ها از نظر رهبری
- ۱۵۸-----۲-۲- حماسه مردمی نهم دی
- ۱۶۲ ۳.-----گفتار سوم: اجرای دقیق قانون در حق باغیان
- ۱۶۲-----۱-۳- تهدید امنیتی آشوبگران
- ۱۶۳ ۲-۳- عدم اجرای قانون عادی در حق آشوبگران
- ۱۶۵ ۳-۳- قوانین کیفری بگی و شورش در جمهوری اسلامی ایران
- ۱۷۲-----نتیجه‌گیری
- ۱۷۳-----فهرست منابع

فصل اول:

مفاهیم و کلیات

۱. گفتار اول: کلیات

۱-۱- بیان مسئله

یکی از مباحث مطرح شده در فقه سیاسی، بحث شورش و بغی است که فقهای شیعه آن را «خروج بر امام عادل» یا «قیام برای براندازی حکومت مشروع» معنا کرده‌اند. بر این اساس، قصد براندازی حکومت یا حاکم مشروع یکی از مهم‌ترین ارکان شورش و بغی است. مفهوم بغی مفهومی است که با حقوق شهروندی - که قوانین خاص خود را دارد - پیوند می‌خورد. بر اساس معیار حکومت اسلامی، اعتراض به حکومت و حاکم جزء حقوق مسلم شهروندان تلقی شده است. از همین روی، در فقه اسلامی ضوابط و احکام خاصی برای نوع اعتراض، محدوده اعتراض و شرایط اعتراض شهروندان بیان شده است. در عصر حاضر، به دلیل وجود سازمان‌های ناظر بین‌المللی - که عمدتاً با مبانی و برنامه‌های اسلامی زاویه دارند - نحوه مواجهه دولت اسلامی با باغیان از ویژگی‌ها و مختصات خاصی برخوردار است که در گذشته سابقه نداشته است. این پژوهش درصدد است تا با تبیین الگوهای مواجهه دولت اسلامی با باغیان، امکان‌های اجرایی شدن آن‌ها در شرایط عصر مدرن را مورد تأمل قرار دهد.

۱-۲- سؤال اصلی تحقیق

در عصر حاضر چه راهبردها و راه کارهای فقهی برای مواجهه با باغیان برای دولت اسلامی وجود

دارد؟

۱-۳- سؤال‌های فرعی

- ۱) ماهیت شورش و بغی و ویژگی باغیان در فقه اسلامی چیست؟
- ۲) تجربه تاریخی شورش و بغی و مواجهه با آن در دولت‌های اسلامی چگونه بوده است؟
- ۳) موانع اجرای حکم شورش و بغی در عصر حاضر چیست؟
- ۴) چه راهبردها و راه کارهای فقهی برای دولت‌های اسلامی جهت رفع این موانع در عصر حاضر وجود

دارد؟

۴-۱- اهمیت مسئله و ضرورت تحقیق

همه دولت‌ها در تاریخ خود دچار مشکلاتی با شهروندان خویش می‌شوند. دولت اسلامی نیز از این قاعده مستثنا نیست. شهروندان گاه از راه قانونی و گاه از راه‌های غیرقانونی به مشکلاتی که می‌پندارند از ناحیه دولت بدان‌ها تحمیل شده است، اعتراض می‌کنند. دولت اسلامی راهبردها و راه‌کارهایی فقهی برای مقابله با اعتراض غیرقانونی شهروندان خود داشته و آن‌ها را اعمال می‌کند. به‌ویژه در عصر حاضر - که پنهانی‌ترین سیاست‌ها به‌زودی در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی بازتاب می‌یابند - دولت‌ها و جریان‌های مخالف دولت اسلامی تلاش می‌کنند تا راهبردها و راه‌کارهای مذکور را غیرانسانی و غیرقانونی جلوه دهند. در چنین شرایطی شایسته است که دولت اسلامی به راهبردها و راه‌کارهایی در این خصوص بیندیشد که ضمن تحفظ بر مبانی اسلامی و تأمین اهداف شریعت، کم‌ترین هجمه را در پی داشته باشد. این پژوهش درصدد است تا با تأمل در این راهبردها و راه‌کارها، شرایط اجرای دین در جامعه اسلامی را تسهیل نماید.

۵-۱- پیشینه تحقیق

در مورد شورش و بغی دو کتاب با مشخصات بغی و تمرد در حکومت اسلامی، نوشته آقای پورحسین و بغی، محاربه و افساد فی الارض در بستر تحولات حقوق کیفری ایران، نوشته حسین علی زهره منش رستمی و چندین مقاله به شرح ذیل نگاشته شده است:

- ۱) مقاله نحوه برخورد با بغات در فقه با تکیه بر قرآن کریم، نوشته صالح حسن زاده.
- ۲) مقاله شورشیان سبز بین بغی و محاربه، نوشته عبدالجبار زر گوش نسب.
- ۳) مقاله سیاست داخل اسلام در مبارزه با اهل بغی، رضا وطن دوست.
- ۴) مقاله جرم بغی در فقه اسلامی و حقوق ایران، سید علی موسوی.
- ۵) مقاله «بغی، بغات، باغی»، علی اکبر حسنی.
- ۶) مقاله تحلیل جرم بغی در سیره علوی و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، فریدون جعفری و مسعود قهرمانی.
- ۷) مقاله معناشناسی بغی و براندازی در قرآن کریم و نظام حقوقی اسلام، فائزه عظیم زاده اردبیلی.
- ۸) مقاله واکاوی مفهوم بغی و باغی و مصداق‌شناسی خروج بر امام عادل و چگونگی رفتار نظام اسلامی با باغیان، علی اکبر کلانتری.
- ۹) مقاله تطبیق فقهی مباحث بغات نهج البلاغه با قرآن و مقارنه مذاهب فقهی در آن، محسن رزمی و علی خسروی.

به‌رغم وجود پژوهش‌های زیاد در موضوع شورش سیاسی و بغی، تحقیقات مذکور از: فقدان راهبرد و راه‌کار برای مواجهه دولت اسلامی با شورشیان و باغیان؛ عدم انحصار بررسی موضوع از پایگاه فقه (استفاده از پایگاه حقوق و...)؛ عدم توجه به الزامات عصر حاضر در جهت مواجهه با شورشیان و باغیان و... در رنج است که این تحقیق درصدد است تا از طریق ارائه راهبرد و راه‌کار از پایگاه فقه برای مواجهه با پدیده بغی نقص مذکور را جبران نماید.

۶-۱- نوآوری تحقیق

تحقیق حاضر مسئله شورش و بغی را مناسب با قوانین مقبول در جامعه جهانی مورد بررسی و تحلیل قرار داده و در نهایت به ارائه راهبرد و راه‌کار فقهی برای حل آن از پایگاه دولت اسلامی همت گماشته است.

۷-۱- اهداف تحقیق

- ۱) تبیین روزآمد موضوع شورش و بغی و تبیین مصادیق نوین آن در عصر حاضر.
- ۲) دستیابی به راهبردها و راهکارهای کارآمدی در جهت رفع موانع اجرای حکم فقهی شورش و بغی در عصر حاضر.

۸-۱- فرضیه‌های تحقیق

در فقه اسلامی، حکم بغی ثابت و بدون اختلاف فقها ذکر شده است. البته در تاریخ اسلامی تطبیق شروط و عناصر قوام‌بخش بغی همواره مورد اختلاف بوده که به‌نوبه خود موجب ظهور دیدگاه‌هایی درباره بغی تاریخی شده است. در دوره جدید، به دلیل حساسیت نظام استکبار بین‌المللی نسبت به کشورهای اسلامی، اجرای حکم بغی با مشکلاتی روبه‌رو شده است. از همین روی، برای مواجهه با بغی سیاسی نیازمند استنباط راهبردها و راه‌کارهای متناسب با شرایط و مقدرات دولت اسلامی از جمله تقویت تألیف قلوب، مواجهه تحت عناوین مشروع بین‌المللی و... هستیم.

۹-۱- سازمان‌دهی تحقیق

تحقیق حاضر، مشتمل بر پنج فصل است. در فصل اول، «مفاهیم و کلیات» مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل دوم تحت عنوان «تجربه تاریخی شورش و بغی و مواجهه با آن در دولت‌های اسلامی»، ابتدا به بررسی نحوه برخورد معصومین با افراد باغی و شورش‌گر می‌شود و بعد از آن نحوه برخورد دولت‌های شیعه و دولت‌های سنی را بررسی می‌کنیم که آیا اگر در دولت‌های آن‌ها شورشی اتفاق بیفتد

مصدق باغی است یا خیر؟ و اینکه دولت‌ها با اینگونه شورش‌ها چه عکس‌العملی نشان می‌دانند.

در فصل سوم نیز «موانع اجرای حکم فقهی شورش و باغی در عصر حاضر» را در قالب دو عنوان اصلی موانع داخلی، و موانع خارجی؛ مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم که چه موانعی وجود دارد که شخص باغی و شورش‌گر مورد محاکمه قرار نمی‌گیرد.

در فصل چهارم نیز «راهبردهای مواجهه دولت اسلامی با مشکل باغی»، را در قالب سه عنوان اصلی؛ تألیف قلوب، تقویت زمینه‌های تعاون امت با حاکم اسلامی، تولید فقه امنیت؛ مورد بررسی قرار می‌دهیم و به وسیله این راهبردهای فقهی، راهکارهای مؤثری ارائه می‌دهیم.

در فصل پنجم نیز «راهکارهای مواجهه دولت اسلامی با مشکل باغی» را در قالب سه عنوان اصلی؛ تدوین قانون فقهی اقدام برای تحقق تألیف قلوب، زمینه‌سازی برای امکان مقابله مردمی با باغیان، اجرای دقیق قانون در حق باغیان؛ مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۲. گفتار دوم: چارچوب مفهومی / نظری

۲-۱- شورش (sur-es)^۱

شورش در شش معنی استفاده شده است:

(۱) عصیان و سرکشی و انقلاب.

(۲) نگرانی و اضطراب.

(۳) آشفتگی و پریشانی.

(۴) ناله و فریاد.

(۵) آشوب و فتنه.

(۶) به هم خوردگی و تلاطم.

چند جمله مستعمل در متون فارسی:

✓ مردم شورش طلب‌اند و به شاه سوء قصد می‌کنند. (حاج سیاسی / ۶۳۷)

✓ شورش گره‌های کوچک، طبیعی است که از او بیزار باشید. (علی زاده / ۲۹۳/۱)

✓ نهضت‌های شورش‌گرایانه قومی.

✓ در شهرهای دیگر به تازیان شوریده‌اند و شورشیان را دست‌گیر و سرکوب کرده‌اند. (هدایت / ۱۹)^۲

روشن است که معانی اول و پنجم و ششم ذکر شده به‌طور واضح بر عمل باغیان قابل تطبیق است و چند جمله ذکر شده نیز نشان‌دهنده شورش باغیان است، پس از حیث لغت فارسی شورش تقریباً معادل بغی است. یعنی از نظر مصداق در مواردی یا به‌طور کلی برهم منطبق‌اند گرچه از حیث معنایی متفاوت‌اند که نظیرش فراوان وجود داشته است.

۲-۲- بغی

۲-۲-۱- بغی در لغت^۳

دارای معانی ذیل است:

(۱) «تعدی؛ یعنی هر چیزی که از حد خود تجاوز کند؛ یعنی افراط کردن بر مقداری که حد آن حد

^۱ رضوانی، منصور؛ «بررسی تطبیقی فقهی محاربه و افساد فی الأرض با بغی و شورش از دیدگاه فریقین (مذاهب

خمسه)، پای‌ان‌نامه دکتری تخصصی فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم، تابستان ۱۳۹۳.

^۲ انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، ۱۳۱۱، ج ۵، ص ۶۰۵.

^۳ زرگوش نسب، عبدالجبار؛ غی‌بی، سیده معصومه، بررسی فقهی جرم سیاسی بغی و نقش توبه در تخفیف مجازات آن،

معرفت سیاسی، سال چهارم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۱.

شیء است.^۱»

۲) «طلب توأم با تجاوز از حد. این معنا با مطلق تجاوز قابل جمع است؛ زیرا تجاوز، از طلب جدا نیست. هر جا که تجاوز هست، طلب نیز هست.»^۲

۲-۲-۲- تعریف اصطلاحی بغی

فقها تعاریف متفاوتی دارند که مهم‌ترین نظرات آن‌ها در یک دسته‌بندی، به این شرح است:

- ۱) عده‌ای از فقیهان در تعریفی که از بغی ارائه داده‌اند، آن را شامل خروج امام معصوم (ع) می‌دانند و می‌گویند: «هر کس بر علیه امام معصوم خروج کند، باغی است و جنگ با او واجب است. باید با او جنگید تا به اطاعت امام معصوم برگردد یا همانند کفار کشته شود.»^۳
- ۲) دسته‌ای دیگر از فقها، بغی را خروج بر امام عادل می‌دانند و می‌گویند: «باغی کسی است که بر امام عادل خروج کند...»^۴

البته باید یادآور شد، کسانی هم که باغی را به معنای خروج بر امام عادل می‌دانند، منظور از امام عادل را نزد شیعیان، همان امام معصوم می‌دانند. بنابراین، می‌توان گفت که بین گروه اول و دوم در تعریف، تفاوتی نیست: «مراد از امام عادل، نزد شیعه امام معصوم، و نزد اهل سنت، مطلق خلیفه و فرمانرواست.»^۵

در برابر این دو گروه، دسته سوم هستند که خروج بر امام را مطلقاً باغی می‌دانند؛ بدون ذکر صفت عادل، این گروه را بیشتر، فقهای اهل سنت تشکیل می‌دهند: «دسته‌ای که با توجیه و تأویل بر امام بشورند و با جماعت مخالفت کنند.» با توجه به تعریف‌های ارائه‌شده، آنچه به ذهن می‌رسد این است که بیشتر فقهای شیعه این جرم را مخصوص به زمان امام معصوم (ع) می‌دانند: با این عقیده؛ اشکالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا می‌توان گفت جرم بغی در زمان غیبت وجود ندارد؟ همچنین آیا می‌توان گفت عادل و معصوم بودن امام، مانع بروز جرم بغی می‌شود؟

^۱ جوهری، اسماعیل بن حماد، (۱۴۱۰)، **الصاحح_ تاج اللغة و صحاح العربیة**، بیروت، دارالعلم للملایین، ج ۶، ص ۲۲۸.

^۲ قرشی، سیدعلی اکبر، (۱۴۱۲ق)، **قاموس قرآن**، چاپ ششم، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ص ۲۰۷.

^۳ عاملی (شهید اول)، محمد بن مکی (۱۴۱۰ق)، **اللمعة الدمشقیة فی فقه الإمامیة**، بیروت، الدار الإسلامیة، ص ۸۳- طباطبایی حائری، سید علی بن محمد (۱۴۱۸ق)، **ریاض المسائل فی تحقیق الأحکام بالدلائل**، قم، موسسه آل البیت، ص ۴۸۰.

^۴ نجفی، محمد حسن، (۱۴۰۴ق)، **جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام**، چاپ هفتم، بیروت، دار إحيی التراث العربی، ج ۲۱، ص ۳۲۲- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷)، **الخلافة**، قم، انتشارات اسلامی، ج ۵، ص ۳۳۵.

^۵ طوسی، محمد بن حسن، (۱۳۸۷)، **المبسوط فی فقه امامیة**، چاپ سوم، تهران: المکتبه المرتضویة لإحيی الآثار الجعفریة، ص ۳۴۷.

به این پرسش، می توان به دو صورت پاسخ داد؛ نخست اینکه بگوئیم عادلیت و معصومیت امام، مانع بروز چنین جرمی می شود. این پاسخ به نظر درست نمی آید؛ زیرا در زمان ائمه (ع) هم این جرم بوده است. دوم اینکه بگوئیم فقط ائمه معصوم (ع) می توانند با این گروه مقابله کنند. این پاسخ هم با مطلق بودن آیات و روایات سازگاری ندارد؛ و برفرض سازگاری هم، از آنجا که فلسفه جهاد با بغات، دفاع از کیان اسلام و امنیت در جامعه است، می توان گفت که این ضرورت ایجاب می کند که در زمان غیبت هم با بغات جنگید.

۲-۲-۳- تعریف بغی و باغی در فقه اهل سنت^۱

فقهای اهل سنت برعکس فقهای امامیه که مقام امامت را منصوب از جانب خداوند می دانند قائل به این مطلب نیستند و برخورداری از این مقام یعنی پیشوای مسلمین را از جانب خداوند نمی دانند و انتخاب حاکم جامعه اسلامی را از طریق شورا و حتی از طریق انتخاب شدن به وسیله خلفای قبلی یا توسط مردم ممکن می دانند لذا در تعاریف خود از بغی از واژه «عادل بودن» سخنی به میان نیاورده اند.

۲-۳-۱- تعریف بغی در مذهب مالکیه

مالکیه در تعریف بغی می گویند: امتناع نمودن از پیروی کسی که امامت او ثابت شده است اگرچه به علت تأویل باشد مگر در موردی اینکه امام گناهی انجام دهد و بغات را به این می شناسند که گروهی از مسلمانان که با امام اعظم یا نائب او مخالفت می کند و از احراز حقی که متعلق به امام است خودداری می کند.^۲ بنابراین مذهب مالکیه بغی را خروج علیه امامی می داند که امامت او به یکی از طرقی که اهل سنت می گویند به اثبات رسیده باشد اگرچه امامت او انتصابی نباشد.

۲-۳-۲- تعریف بغی در مذهب شافعی^۳

در اصطلاح فقهای شافعی بغی عبارت است از قیام و خروج کردن علیه امام در همین جامعه اسلامی مثل جنگ جمل و امتناع کردن از حقی که بر امت اسلامی لازم است مثل جنگ با او با کسانی که از دادن زکات امتناع کردند.^۳ در ضمن شافعیه علاوه بر ترک اطاعت از امام دارای شوکت و دارای

^۱ ای زدی، عبدالکریم، **بغی**، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق- جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز.

^۲ وهبه، توفیق علی، **جرائم البغی فی الشریعه و القانون**، مجله الأزهر، س ۴۵، شماره ۸، ص ۲۱۰.

^۳ پیوندی غلامرضا، **جرم سیاسی**، چاپ دوم، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ص ۱۱۹. (نقل از فیروزآبادی شیرازی، ابراهیم بن علی بن یوسف، المذهب فی فقه الامام شافعی، جلد ۲، ص ۲۷۹).